

AHLÂK TERBİYESİ, MAHİYETİ VE OKULLARDA GELİŞTİRİLMESİ

Genel terbiye işindeki gerçek mevki gösterilmeyen bir ahlâk terbiyesi, bir cemiyet içindeki ağır fonksiyonunu başarmaktan çok uzaktır. Bu yöndendir ki, konumuzun sistemli bir izahına girişmeden önce, onun kendisine çözülmeyen bağlarla bağlandığı genel terbiye anlamını ilim yönünden belirtmek ve ahlâk terbiyesinin ondaki payını tesbit etmek zorundayız.

Tesirlerini bugün bile sezmekte olduğumuz entellektualist zihniyetten mülahem olan pedagojik sistemler, terbiye mefhumunu hemen istisnasız olarak çok dar çerçeveye sıkıştırmışlar ve bu yüzden gerçek âlemdeki şumulü mânasından uzak bırakmışlardır. Terbiyeyi ekseriya bir mürebbi ile çocuk arasındaki şuurlu ve plânlı münasebetlere inhisar ettiren bu sistemler, en bariz vasfına ve zirvesine Herbart pedagojisinde erişmiş bulunuyor.

Herbart'a göre terbiye, esas itibariyle *tedris* dir. Onun ifadesiyle, «terbiye etmek, insanları tasavvurlarla beslemeye çalışmaktır.» Halbuki biz, bilhassa son yirmi yıl içinde Ernst Kriek'le ciddî bir inkişafa ulaşan yeni bir terbiye ilmî cereyanlarıyla müşterek olarak daha geniş ve esaslı bir tarife varıyoruz. Bizim için terbiye, sadece muayyen bir müessese içinde veya tedris çerçevesinde cereyan eden bir hâdise değil, her şeyden önce, insan hayatının *her zaman ve her yerde vukua gelen ezeli bir fonksiyonudur*. Hangi sebep ve maksattan doğarsa doğsun, insandan insana olan her bir tesir, bu tesire mâruz kalan insanda bir tahavvül, bir teşekkül ve inkişafa sebeb olduğu müddetçe, terbiye mefhumunun şumul sahası içindedir. Şu halde terbiye, insanlarda bir tahavvül meydana getirdiği müddetçe, şuurlu şursuz, iradi, gayriiradi, plânlı plânsız bütün tesir ve nüfuzları ihtiva ediyor.

İnsandan insana olan tesirler zâhiren karışık, tesadüfi, ekseriya birbirinin zıddı ve birbirine grift olmuş gibi görünürler. Fakat hakikatte bütün bu tesirler, onlara şekil ve muhteva veren ve onları dağınık (Kaotik) vaziyetten kurtaran bir kanuna, bir nizamata tâbidirler. Biribirlerine tesir yapan insanlar, yüksek bir birliğin, daha doğrusu mensup oldukları cemiyet ve milletin uzuvlarıdır. Cemiyetin formları, onların bütün düşünce ve hareketlerinde, varlık ve oluşlarında mevcuttur. Bu yöndendir ki, cemiyet âzalarının birbirleri üzerindeki tesirleri, onların mensup oldukları cemiyetin form ve kanunlarına intibak etmiş, uymuş vaziyette-

dir. Her münferit vaziyette bu nizamın şuuru bulunmasa da, bu gerçek yine mevcuttur.

Cemiyetin bu kanunu, fertlerin, mütekabil tesirler sayesinde birbirlerine uymalarını ve benzemelerini temin eder. Şu hâlde aralarında anlaşmayı, şuur ve düşüncedeki iştiraki, irade ve hareketteki birliği doğurur. Bunun neticesi olarak her cemiyet, insanlığın muayyen bir *tipini* yaratır ve canlandırır. Bu müşterek tipin ferdiyeti yok edeceği düşünülmemelidir, bu tip, her ferdin kendi olgunluğuna ve şahsiyetine erişmesi için zarurettir. Cemiyet, her ferdin ruh ve şuurunun inkişaf imkânlarını hazırlayan yegâne gerçek zemindir.

Fakat cemiyetin baş kanunu assimilasyon, yani temsil ve benzetmedir. Terbiye, insanların mütekabil tesirlerinden doğduğuna göre, cemiyetin zaruri bir fonksiyonu olarak o da assimilasyon kanununa tâbidir. Bunun neticesi olarak terbiyenin gayesi şudur: Gelişmekte olan gençleri onların uzvi ve ruhi oluşlarına tesir ederek, içinde yaşayacakları cemiyetin olgun birer uzvu haline getirmektir. Kısaca: genç nesli, bir cemiyetin değerlerine, formlarına, geleneklerine, bütün hayat şartlarına intibak eden ve onları yaşayan ve nefsinde yaşatan bir hale sokmaktır.

Bu noktada haklı bir sual hatıra gelebilir: Her bir cemiyet âzası diğerine benzemekle, âzalar da cemiyetin müşterek nizamına intibak etmekle, şahsi irade ve benlikten mahrum esirler haline gelmezler mi? Bu takdirde cemiyet hayatının bir tekâmülünden bahis açmak mümkün olur mu? Biraz önce temas ettiğimiz gibi, ferdi benliğin ve olgunluğun gelişmesi için bir cemiyet ve onun baş kanunu olan assimilasyon şarttır. Fakat fert, assimilasyon sayesinde varlığının inkişafına, kudretlerinin tekâmülüne erişmekle bir şahsiyet olur. Şahsiyet, bir taraftan duyuş, sezis, görüş ve düşünüşüyle, içinde yaşadığı cemiyetin değerlerine, formlarına ve geleneklerine bağlı, diğer taraftan da tarihî olaylara uygun olmak şartıyla cemiyete yeni şekil, yeni istikamet veren ve yeni değerler kazandıran ve onu tabiatına uygun bir tekâmüle ulaştıran insandır. Bu suretle terbiye, fert - cemiyet, bağlılık - hürriyet tezasını tabii bir yolla, şahsiyeti yetiştirmekle aşmış bulunuyor. *Şahsiyet, terbiyenin insan üzerinde erişmek istediği en son ve yüksek merhale*dir.

Terbiye mefhumunun bu kısa tarif ve izahından sonra, konumuz ahlâk terbiyesi olduğuna göre, benden belki ahlâkın da bir izah ve tarifi beklenir.

Ferdiyetçi ve entelektualist bir pedagojinin taraftarı olsaydım, böyle bir arzuyu yerine getirmekte tereddüt etmez, bunu hattâ bir zaruret sayardım. O takdirde de, uzun araştırmalara girişmeden, Herbart ve muakkiplerinin yolunu tutar, terbiye için, aklın icadı olan birtakım ahlâki kaideler vazeder ve bunları psikolojik ve pedagojik usullerle tahakkuk ettirmeye çalışırdım. Esasen Herbart, terbiye mânasında anladığı tedrisin gayesini ahlâkta, ve hususiyle kendinin aklen icadettiği beş ahlâk fikrinde bulmamış mıdır? Onun felsefi spekülasyonla ulaştığı ahlâk

telâkkisi, bütün pedagojinin iki temelinden birini teşkil etmemiş midir? Bu yolu ihtiyar etmek, bizim için mânasız olduğu nispette imkânsızdır.

Çünkü müntesibi bulunduğum ve inkişafında faydalı olmaya yeltendiğim yeni terbiye ilmi, böyle bir hareketi, ilmî araştırmaların dışında bırakır. Vakıa terbiye ilmi terbiyenin gayesi, ferdin olgunluğuna erişmesinde, şahsiyetin tekemmülünde görür. Fakat hiçbir zaman, olgunluğa erişmiş bir ferdin veya tekemmül etmiş bir şahsiyetin taşınması icabeden siyasi, ahlâki ve sair değerleri kendiliğinden vaz'etmez ve edemez. Bu «iktidar» ancak, iflâsına gün geçtikçe daha ziyade şahit olacağımız ferdî ve akli pedagoglar gösterebilir.

Terbiye ilmi ancak vakıa olarak cemiyette mevcut bulunan değerleri tesbit eder, alır, kendi görüş zaviyesinden işler ve onları, yetiştirmeye çalıştığı şahsiyette tahakkuk ettirmeye gayret eder.

Görülüyorki, terbiyenin içtimai hayattaki fonksiyonunu bu şekilde ve hakiki hüviyetine göre tesbit ve tâyin etmek, ahlâk terbiyesinin gerek nazari, gerekse amelî bakımından bir zarurettir. Çünkü terbiyenin umumi fonksiyonu tâyin edilmedikçe, onun bir cüz'ü bulunan ahlâk terbiyesinin istikamet ve hudutlarını çizmek ve umumi terbiye fonksiyonu içindeki ahengini tesis etmek mümkün değildir.

Şahsiyetin teşkilî, terbiyenin en son ve yüksek gayesidir demiştik. Terbiyenin umumi mânada teşkiline çalıştığı bu şahsiyet, bir cemiyetin lisan, hukuk, iktisat, siyaset ve saire gibi zaruri fonksiyonlarını değer ve geleneklerini nefsinde toplıyan ve bu kıymetleri sezişinde, görüşünde, düşünüşünde ve gidişinde yaşıyan ve yaşatan insandır. Ahlâk da, cemiyetin bütünlüğü içerisinde diğer sahalar gibi zaruri bir fonksiyondur. Bu itibarla terbiyenin tahakkukuna çalıştığı şahsiyette onun da esaslı bir hissesi ve hakkı vardır. O da, diğerleri gibi, şahsiyetin, ahlâki değerleri taşıdığını, duyuş, düşünüş, görüş ve gidişinde bunların yer aldığını görmek ister.

Şu halde ahlâk terbiyesi, umumi terbiyenin bir parçası, daha doğrusu terbiye *bütünüünün bölünmez* bir cüz'ü, fakat hiçbir zaman terbiyenin tamamı değildir. Terbiyenin umumi kanunu nasıl assimilasyon ise, ahlâk terbiyesinin kanunu da ahlâki assimilasyondur. Umumi terbiyenin son merhalesi, en son gayesi nasıl şahsiyet ise, ahlâk terbiyesinin de en son gayesi ahlâki şahsiyettir.

Fakat ahlâki şahsiyet bizim için mücerret bir mefhum olmaktan ziyade konkrete bir varlıktır. O, hayatta raslanılan ahlâki aktivite sahibi bir insandır. Taşdığı ahlâki değerler aklın icat ettiği şeyler değil bir cemiyette, evet muayyen bir cemiyette, yani bir millette kökleşen kıymetlerdir. Çünkü ben, ahlâkın milliliğine inanıyorum. Vakıa her ahlâk mefhumunun umumi olan beşerî bir vâsfi vardır. Fakat her mefhumun milletlerin bünyelerine ve karakterlerine uyan bir muhtevası mevcuttur.

Düşüncemizi, uzviyet âleminden alacağımız bir misalle izah edelim: Arslan, fil, baline balığı, kartal, köpek ve tavuk gibi hayvanların hepsinde hazım ci-

hazı ve organları müşterektir, fakat muhteva ve fonksiyon bakımından bu hayvanların hepsinin hazım cihazları ayrıdır. Her biri de hususi şarta, icaba ve şekle uymuştur.

Türk ahlâk terbiyesi, her şeyden önce milletimizin ahlâk değerlerini, geleneklerini, kendi görüş zaviyesinden ihata edecek, işliyecek ve ondan sonra yapıcı faaliyetinde esas malzeme olarak kullanacaktır. Çünkü ahlâki şahsiyet mücerret bir âlemde değil, muayyen bir cemiyette, bu vaziyette Türk câması içinde yaşayacaktır. Onun intibak edeceği muhit, Türk muhiti, konuşacağı dil Türk dili, uyacağı zihniyet Türk zihniyeti, taşıyacağı karakter, kendi değer ve geleneklerimizden doğan Türk karakteridir.

Artık, ahlâk terbiyesinin dayanacağı Türk değerleri ve gelenekleri nelerdir sorusunu sorabiliriz. Bunların inceden inceye araştırılarak tesbiti lüzumunu kabul etmekle beraber, Türk milletinin büyük tarihinde bugüne kadar kendilerini değişmez cevher olarak muhafaza eden ahlâki değer ve geleneklerin birkaçını saymak kabildir: Büyüğe hürmet, küçüğe sevgi ve şefkat, tavr ve harekette doğruluk, fedakârlık, diğergâmlık, bir başbuğ etrafında toplanmak, sadakat, diğerinin hakkına hürmet, geleneğe riayet, milletin menfaatlerini düşünmek, aileye bağlılık, aile şerefini ve namusunu vikaye, tevazu, şerefli hareket, şecaat, kahramanlık.. bunlar akli teemmüllerden mülhem olan hayali ve mücerret mefhumlar değil, Türk milletinin, fertlerinden beklediği ve bekası bakımından zaruri olan kıymetler ve şartlardır.

Ahlâk terbiyesinin vazifesi, bütün bu değerleri genç nesle aşlamak, onlara benimsetmek ve istekle yaşatmaktır. Ahlâki şahsiyet bu kıymetleri sadece gören, bilen veya düşünen değil, her şeyden önce onları duyan, yaşayan, tavr ve hareketlerinde yaşatan insandır.

Umumi terbiyenin bütünlüğünde olduğu gibi, ahlâk terbiyesi de muayyen silsileler birliği içinde cereyan eder. Bu birlikler, merkezden muhite doğru açılan bir vahdetler bütünüdür; aileden başlayarak, mahalle, muhit, mektep, neşriyat, sinema, tiyatro, halk evleri, spor teşekkülleri, meslekler gibi bölümlere ayrılan bu silsilelerin her bir kademesi, muayyen bir zarureten doğan ve muayyen bir zarurete cevap veren başlıbaşına bir vahdettir. Fakat bunların hepsi, üzerlerinde bulunan bir birliğin, millet *bütünü*nün tabii cüzleridir. Her bir kademe zâhiren ayrı bir fonksiyona malikmiş gibi görünürse de, nihayette hepsi de aynı ve tek bir gayeye hizmet ederler: Genç neslin hayat şartlarına ve kıymetlerine ahlâk yönünden intibakı. Mükemmel bir ahlâk terbiyesi, bu kademelerin ahenkli bir çalışmasıyla mümkündür. Bu ahenk ise, bütün bu kademelerin kendi fonksiyonlarını bütünü'nün yani milletin fonksiyonu emrine sokmaları, muhteva ve maksatta ona tam bir şekilde uymaları ile kabildir. Fakat bu kademelerden biri aksadı mı, bütün içindeki fonksiyonunu yapamadımı, bütünü'nün de fonksiyonu aksamak ve bozulmak tehlikesi gösterir. Meselâ ailenin ahlâk terbiyesindeki bir bozukluk,

bütün bir millet terbiyesini bozabilir. Diğer kademeler ne kadar mükemmel çalışsalar, bazan böyle tek bir bozukluğun menfi tesirini gidermek kudretini gösteremezler.

Hiçbir saha yoktur ki, ahlâk kadar menfi tesirlere müsait olsun. Küçük bir ârıza, ufak bir bozukluk, sâri mikrop dehşetiyle bütün bir cemiyete tesir edebilir. Çünkü insanlar - biraz bedbince düşünüyoruz - tabiatları icabı kötülüğe, iyilikten daha çabuk temayül etmek kabiliyetindedirler. Tarih bize bu hakikatin ibret verici misallerini gösteriyor. Bu gibi hâllerde, aksıyan tarafı en müessir tedbirlerle iyileştirmek ve mikrobun sirayetine mâni olmak gerektir. Aksi takdirde bütünün hayatı tehlikededir. Hastalık bir kere bütüne sirayet ettimî, tedavi çareleri pek güçtür.

Birçok aşırı iddialara rağmen memleketimizin ahlâki durumu, hamdolsun bizi bu derece bedbin edecek şekilde değildir. Fakat bazı iç ve dış saiklerin tesiri altında, muayyen sahalarda ahlâki noksanlıklarla karşı karşıyayız. Bunu yalnız günlük hayatın tezahürlerinden sezmiyor, bilhassa büyük devlet adamlarımızın ağızlarından işitiyoruz. Bu meselenin ikinci Maarif Şûrası tarafından ana problem olarak ele alınması, tehlikenin tamamen sezildiğine delâlet eder. Bunu büyük bir memnuniyetle karşılıyoruz. Ancak, alınacak tedbirler sadece Maarif Veğillğine bağlı müesseseler, şu halde yalnız okullar içinse, bundan tam bir netice beklemelemez. Çünkü okulların hissesine düşen terbiye işi, umumi terbiyenin muayyen ve mahdut bir sahasıdır. Burada alınacak tedbirlerin katî neticeyi verebilmesi için, cemiyeti teşkil eden diğer birliklerin onlara muvazi tedbirler alması lâzımdır. Bu ise, *bütün genişliğiyle büyük çapta bir Devlet işidir.*

Ahlâk terbiyesine yalnız okullarda önem vermek, hastalığın - şayet mevcut ise - okullara sirayetinin önlenmesi demektir. Şu halde genç nesil, okulların hastalıktan tecridolunacak muhitinde kaldığı müddetçe tehlikeden uzaktır. Fakat dışarı ile temasa gelince ne olacak? En ideal tarzda ahlâk terbiyesi veren bir okul, tek başına muhitinin yıkıcı tesirleriyle boy ölçüşebilecek mi? Maalesef hayır. Çünkü muhitin bugün geçimini esas itibariyle bazı okul talebelerine borçlu olduğu çok tahripkâr silâhları var: edebî eserler diye sürülen birçok tercüme romanları, hikâyeler, bir cemiyette fuhşu meşru gösteren sinema filimleri ve tiyatro piyesleri. Bunlar hepsi değil, birkaçı.

Bütün bu hakikatlere rağmen, okullarda ahlâk terbiyesinin lüzum ve faidesi inkâr edilemez. Bilhassa okul içi ahlâk terbiyesi, okul dışının ahlâki tesiriyle iş birliği yapar ve genç nesli, bir ikisine işaret ettiğimiz zehirlerden uzak tutmaya muvaffak olursa, ondan müspet başarılar beklenebilir. Esasen tek başına çalıştığı takdirde neticesi az da olsa, okulların ahlâk terbiyesine lâyük olduğu önemi vermek mecburiyetindeyiz. Bu yöndendir ki, mevzuumuzu, okuldaki ahlâk terbiyesinin şart ve imkânlarına intikal ettiriyoruz.

Müessir bir ahlâk terbiyesi, işe, mevzuunun, yani çocuğun varlığına ve hususiyetlerine ait emin bilgileri toplamakla başlamalıdır. Çocuğun ahlâki hususiyetlerini gözetmiyen bir ahlâk terbiyesi, derine gitmiyen sathi bir baskı olmaktan ve bu baskı kalkınca, tesirini hemen kaybetmek tehlikesinden kurtulamaz. Bu itibarla, umumi mahiyette de olsa, mektep çağındaki çocuğun ahlâki hususiyetlerini tanımak zorundayız.

Çocukluk âleminin bir sürü hususiyetlerini lâyıkiyle tanımak için, büyüklerin kıymet miyarlarını bir tarafa bırakmak ve çocukları kendi dünyaları içinde tetkik etmek gerektir. Biz büyüklerin çok defa bir *kabahat*, bir *cürüm* diye vâsıflandırdığımız öyle hareketler vardır ki, çocuklar bunları ekseriya birer kahramanlık destanı sayarlar. Meselâ bunlardan biri, başkasının malına tecavüzdür. Çocukluk âleminde, mülkün hukuki mânadaki masuniyeti fikri yoktur. Buna mukabil tasahup fikri mevcuttur. Her birimiz çocukken, diğere ait olan eşyayı almanın doğru olmadığını işitmişizdir. Fakat bunun bir hukuki emniyet meselesi bulunduğunu, ahlâkan ve kanunen yasak olduğunu ancak zamanla, yani büyüklerin medeniyet dünyasına girdikten sonra idrâk etmişizdir. Halbuki çocuk, bunu ancak bir baskı altında kabul eder. Çocuğa göre başkasının mülkü, tecavüze tamamen lâyük olan bir mevzudur. Yeter ki o, bunu elde etmeye çalışırken yakalanmasın.

Biz büyüklerin bu gibi hareketleri «hırsızlık» diye vâsıflandırmamız tamamen yanlıştır. Esasen çocukların lisanı, büyüklerinkinden farklı olarak buna hırsızlık demez; kendilerine has tâbirler kullanır. Bu gibi hareketlerin hususiyetlerini anlamak kolay değildir. Burada çok ince farklar mevcuttur. Bir misal verelim: Birinin parasını aşırnak, çocukların nazarında bir *hırsızlık* sayılır. Bu gösteriyor ki, paranın medeniyet âlemine ait bir kıymet olduğu hissi çocuklarda da vardır. Fakat komşunun bahçesinden erik veya elma aşırnak, onlarca bir hırsızlık değil, nihayet bir «açık gözlük» veya meşru görülen diğerk bir iştir. Çocukların bütün bu hareketlerinde mevzuun kıymeti büyük bir rol oynar. Az kıymet, onlarca kıymetsizlik addedilir. Bir hareket bilhassa şahsi bir cesareti icabettiriyorsa, çocuklar bunu hiç hırsızlık saymazlar. Bu gibi vaziyetlerde çocukların hatırına yabancı mülke tecavüzdten ziyade, kahramanlık gelir.

Çocukluk âleminin diğerk hususiyetlerinden biri de yalan söylemektir. Çocuğun yalanı da büyüklerinkinden farklıdır. Çocuk yalanı, kendine bir menfaat temin etmekten ziyade, aşağılık ve zayıflık duygusunu aşmak, olgun bir insan gibi görünmek veya bir cezadan kurtulmak için söyler. Onun için çocuk lisanı burada da büyüklerinkinden ayrılır.

Fakat çocuk ruhu, sadece bu garip komplekslerden ibaret değildir. O gelişmeye başladığını yavaş yavaş idrâk etmek, hayatın doğru yolunu öğrenmek, kendine göre hayat şekilleri tasarlamak endişelerini göstermeye başlar. Çocuk ahlâki

sahada bir sürü müşkülât ve tezatlarla karşılaşır. Büyüklerin bu tezat ve müşkülâtı anlaması ekseriya mümkün olmaz çünkü onlar bunları yenecek fikir ve hünerleri kazanmış bulunuyorlar.

Çocuklar ve gençler, bir bakımdan mekteplerin, kitapların, öğretmenlerin, velilerin ve büyüklerin verdikleri bir sürü öğütleri ekseriya çok ciddî karşılarlar ve hayatlarını, kendilerine ideal olarak verilen nümunelere uydurmak isterler. Fakat diğer bakımdan da, kesin bir realite görüşüyle, bu öğütlerin, bu idealilerin ekseriya şe'niyetle bir tezat halinde olduğunu ve zaman, zaman ihtirasın, benciliğin, gururun, ahlâki noksanlıkların hayatta yer ettiğini görür ve sezerler. Halbuki bütün bunlar, biz büyükler için hayatın her devrinde ve yerinde beliren tabîî tezahürleridir. Fakat erginliğe susayan ve yavaş, yavaş şahsi teşebbüs sahibi olmaya başlayan gençlik, bu müşkülâtı ve tezadı yenmeye kendinde cesaret ve kuvvet bulur.

Çocukluk ve gençlik çağının diğer hususiyetlerinden biri de, onun bir şekle sahip olmayışı ve kendine ahlâk yönünden nümune ve ideal olacak insanları arayışıdır.

Mektepçilik hayatımın bir sürü müşahede ve tecrübelerinden aldığım bu birkaç misalle göstermek istedim ki, çocukluk ve gençlik çağlarının ahlâki hususiyetleri büyüklerinkinden esaslı farklarla ayrılmaktadır. Gençliğin ahlâk sahası bir arayış, bir elleyiş ve tezatlar arasında ileri geri bir sallanıştır. Ahlâk terbiyesi gibi ağır ve mesuliyetli bir yükü üzerlerine alacakların, her şeyden önce çocukluk ve gençlik dünyasına nüfuz etmeleri, bize garip görünen birçok haletleri onların anahtarlarıyla çözmeye çalışmaları ve ancak bundan sonra yapıcı faaliyetlerine başlamaları gerektir. Ancak çocuğun ahlâki hususiyetleri bilgisi üzerine kurulan bir ahlâk terbiyesi kendinden beklenen semereyi verebilir.

Ahlâk terbiyesinin bu umumi ve zaruri esaslarını ve şartlarını öğrendikten sonra, artık onun okuldaki tahakkuk imkânlarına işaret edebiliriz.

Şu noktaya işaret edelim ki, mekteplerimiz, Vekâllîliğimizin cidden takdire lâyik gayretlerine rağmen, henüz entelektüalist bilgi sisteminin tahakkümünden tam olarak kurtulamamışlardır. Avrupa memleketlerinin çoğunda da vaziyet bizimkinden ayrı değildir. Hiç olmazsa bizde, maarif sistemimize hâkim olan inkılâp zihniyeti, kısa bir zaman içinde birçok mektep tiplerimize hakiki çehrelerini verebilmiş ve onları birer hayat müessesesi haline sokmuştur. Birçok bakımlardan, bilhassa ilk okullarımızla enstitülerimiz, Avrupa'nın ilerigelen mektepleriyle en aşağı müsavi vaziyettedirler. Fakat gönül ister ki, inkılâp zihniyeti, zaman denilen büyük maniayı bir hamlede aşarak bütün okullarımızı aynı yüksek seviyeye ulaştırınsın.

Okullar entelektüalist bilgi sisteminin tahakkümünden tamamen kurtulamadıkça, hayattaki fonksiyonlarını lâyıkıyla yapmakta güçlük çekecektir. Çünkü bu gibi okullar sıklet merkezini bilgi, hususiyle müteferrik bilgi üzerine yüklemişler-

dir. Halbuki bilgiler arasında hayati bir insicam ve irtibat, çocuğun düşünüş ve kavrayışı bakımından da bir zarurettir. Bu zarureti lâyıkiyle idrâk eden maarifimiz, ilk okullarda bilginin toplu bir halde verilmemesini ve mektebin hayatileşmesini sağlamış ve orta dereceli okullarda bu zihniyetin gelişmesini temin maksadiyle, talimatnamelere ilâveler yapmıştır.

Entelektüalist bilgi sistemini güden bir okul, ahlâkın yalnız zihin yoluyla, ancak tedris ve telkinle verilebileceğine inandığı için hakiki bir ahlâk terbiyesi vermekten uzak kalır. Ahlâk terbiyesinin bu cephesini inkâr etmemekle beraber, bunun ancak yardımcı bir vasıta olduğuna işaret etmemiz lâzımdır.

Hakiki bir ahlâk terbiyesi, gençlerin plânlı bir şekilde hayati münasebetlere alıştırılmasıyla mümkündür. Bunu gerçekleştirmek içinse, okulun hayatileşmesi gerektir. Yani hayatın hemen hemen bütün şart ve münasebetlerini, küçük çapta da olsa, okul hayatında tesis etmek, okulu âdeta hayatın ufak bir nümunesi haline getirmek lâzımdır. Öyle ki, çocuk okulda, hayatta olduğu gibi, ahlâki münasebet ve şartların içinde yaşasın ve ahlâki bir faaliyet göstere, öğretmenin buradaki vazifesi, ahlâk telkini yapmak değil, gençliğe bu ahlâki muhiti hazırlamak, ona ahlâki değer ve gerçekleri benimsetmek, bu gerçek ve değerlerin dahilî kuvvetlerini hissettirmek, ve nihayet onu aksiyonla bu hakikatlere sevk etmektir.

Şu halde ahlâk terbiyesinin gelişmesini sağlamak için okullarda ne gibi tedbirlere baş vurmak gerektir?

Başlangıçta, «pedagojik» diye ileri sürülen mübalâğalı tecrübelerle yer vermeden, esasen okul talimatnamelerimizin derpiş ettiği imkânlardan istifade ederek işe başlamak lâzımdır. Bu meyanda kol ve kooperatif teşkilâtından faydalanmak kabıldır. Bu gibi teşekküllerin ahlâk terbiyesindeki ehemmiyeti küçümsenmemelidir. Yeterki bunlar okul hayatının bütün sahalarına teşmil olunsun ve talebelerin ciddî ve samimî iştiraklerine imkân hazırlasın. Kol teşkilâtının meselâ bir lisemizde gerçekleştirilmesi için şu sahalar mevcuttur: Spor, yardım, gezi, temsil, izcilik, iktisat, konferans ve münakaşa, kütüphane, kültür ve saire. Şimdi böyle bir kolun ahlâk terbiyesindeki hissesini kısaca araştıralım.

Meselâ yardım kolunu ele alacak olursak, bu kolun idaresini ele alan talebeler, buraya arkadaşları tarafından ve idarenin muvafakatiyle seçilmişlerdir. Bu suretle onlar, arkadaşlarına ve mektep idaresine karşı bir mesuliyeti üzerlerine almışlardır. Şu halde kendilerine verilen vazifeleri tam ve dürüst olarak yapmayı taahhüt etmiş bulunuyorlar. Böylece, hayata atılacakları zaman, görecekları vazifelerin ehemmiyetini, ciddiyetini, dürüstlüğünü burada şimdiden ufak çapta da olsa idrak etmeye imkân bulacaklardır. Meslek hayatında vazifeyi yapmamak veya vazifede dürüst hareket etmemek gibi bir ihmal ve sui istimalin doğuracağı aksül-ameli burada öğreneceklerdir. Çünkü sene sonunda arkadaşlarına faaliyetleri hak-

kında rapor ve hesap verdikleri zaman, vazifelerini lâıkiyle yapmamışlarsa, muahaze, yapmışlarsa, takdirle karşılaşacaklardır. Bu itibarla vazifeyi ve mesuliyeti ihmâl ve sui istimal gibi hareketlerin müeyyidelerini şimdiden tanıyacaklar ve müstakbel hayatlar için lüzumlu olan tecrübeleri şimdiden elde edeceklerdir. Yalnız başına bu hakikat, çocukları, ahlâkın vazife sahasındaki icaplarına alıştırmış oluyor.

Bu işin bir cephesidir. Diğer cephelerini ele alalım: yardım kolunu teşkil eden talebeler, hal ve vakitleri yerinde olan arkadaşlarından topladıkları para ve saire ile, yardıma mühtaç olan arkadaşlarına muavenet edeceklerdir. Burada yardıma mühtaç olanı ayırmak, yapılacak yardımın derecesini ve şeklini kararlaştırmak ve nihayet yardımdan sonra, yardım gören arkadaşın vaziyetindeki değişikliği görmek, başlıbaşlarına ahlâki duygu ve fiilleri doğuran ve olgunlaştıran keyfiyetlerdir.

Nihayet organize edilmiş bir yardımın sosyal hayattaki zaruretini idrak etmek ve müstakbel hayatta ona göre hareket etmek lüzumu, bu işin cemiyet ahlâki bakımından en kazançlı tarafını teşkil eder. Tek bir misalden bile görüyoruz ki, çocuk bu gibi teşkilât içinde yalnız aktif olmakla kalmıyor, yaptığı işten bir randıman alıyor ve bu faaliyetin ahlâki hissesini kapıyor.

Diğer kol teşekküllerinin ahlâk terbiyesindeki rolleri bundan ehemmiyetsiz değildir. Yeter ki, bunlardaki faaliyet pedagojik icaplar göz önünde tutularak organize edilsin.

Ahlâk terbiyesi konusu, henüz pedagoji literatüründe geniş çapta işlenmiş değildir. Bunun başlıca sebebi, bu mevzuun tatbikatta karşılaştığı mânia ve müşkülâttır. Avrupa memleketlerindeki mezhep ve din mücadeleleri ve kiliselerin günlük hayata müdahaleleri gibi vaziyetler, ahlâk terbiyesine pedagojik eserlerde büyük bir yer verdirmemiştir. Tam lâıki bir prensiple idare olunan memleketimiz, ahlâk terbiyesinin bilhassa okullarda gerçekleştirilmesi bakımından Avrupa milletlerinkinden çok daha müsait şart ve imkânlarla maliktir. Yeter ki, ahlâk terbiyesinin genel terbiyedeki mevkiî lâıkiyle tesbit olunsun ve bu terbiye her şeyden önce, zihin, tedris ve telkin terbiyesi şeklinde anlaşılmasın. Okulda ahlâk terbiyesinin dayanması lâzım gelen esasları şöyle hulâsa edebiliriz:

1 — Ahlâk terbiyesi, gençliğin plânlı bir şekilde hayatî şart ve münasebetlere alıştırılması terbiyesidir,

2 — Onun en büyük cehti, ahlâk telkinini son plâna atarak, ahlâk üzerinde mümkün olduğu kadar az konuşmak, fakat buna mukabil gençliği hayatî değer ve gerçekleri benimsemiye alıştırmak ve bunların dahilî kudretlerini duyurmak ve onu aksiyonla hayatî gerçek ve münasebetlerin içine sokmaktır,

3 — Okul hayatı gençliğin plânlı bir şekilde ahlâk terbiyesi görmesi bakımından çok müsait icraat imkânlarını ihtiva etmektedir.

4 — Ahlâki tavır ve hareketin okuldaki esaslı vasıta ve temrinleri şunlardır: icraat, faaliyet, cemiyet hayatının müşterek hâdiselerini yaşamak, nümune, alışma, ahlâki muhite sevk.

5 — Modern iş mektebi prensipleri, beden terbiyesi, kol teşkilâtı, izcilik, okul idaresinin bazı mesuliyetlerine iştirak ahlâk terbiyesinin tekemmülü için mühim vasıtalaradır.

6 — Mektep adaletinden hayatta kuvvetli olmaya, benlik hırsından diğer-gâmlığa, korkaklıktan fedakârlığa ve vazife aşkına sevk edecektir,

7 — Nihayet ahlâk terbiyesi bütün bu vasıta ve şartlardan istifade ederek, cemiyetin istediği ahlâki tipi, cemiyette faal bir şekilde ahlâklılık gösterecek ve randıman verecek ahlâki şahsiyeti yaratacaktır.

Dr. Bedii Ziya EGEMEN

Mül-